

ROZIVĚŘÁ REVIZOR

We are

dpb

DIVADLO
PETRA
BEZRUČE

REVIZOR

překlad **zdeněk mahler** / režie **martin františák** / scéna **jan štěpánek** /
kostýmy **marek cpin** / hudba **norbert lichý** / dramaturgie **daniela jirmanová**

ivan alexandrovič chlestakov	lukáš melník
anton antonovič skvoznik-dmucharovskij, hejtman	přemysl bureš
anna andrejevna, jeho žena	zdena prezbindová
marja antonovna, jeho dcera	sylvie krupanská
artëmij filipovič zemljanika, školní inspektor a správce chudinského ústavu	★ josef jelínek
amos fjodorovič ljapkin-ťapkin, okresní soudce	★ miroslav kudela
ivan kuzmič špekín, poštovník	ondřej brett
petr ivanovič dobčinskij, statkář	tomáš dastlík
petr ivanovič bobčinskij, statkář	dušan urban
ivan alexandrovič chlestakov, úředník z petěrburgu	lukáš melník
osip, jeho sluha	norbert lichý
policajt, číšník	michal sedláček

premiéra 17. května 2013 v divadle petra bezruče

Nikolaj Vasiljevič Gogol

Narodil se 31. března roku 1809 v městečku Soročince na Ukrajině. Jeho otec, Vasilij Afanasjevič, bohatý statkář, byl sečtělý muž a nadšený vypravěč (jeho oblíbeným tématem byly slavné doby kozáctva), milovník umění a divadla. Napsal několik divadelních her v ukrajinštině.

Když se Nikolaj Vasiljevič narodil, bylo jeho matce Marii Ivanovně osmnáct let. Byla to žena starostlivá, pobožná, někdy až pověřčivá. Trpěla častými návaly panického strachu, děsila se všemožných neštěstí, smrti, ďábla. Trápila ji paranoia a hypochondrie. Sklony k těmto psychickým poruchám po ní bohužel Nikolaj zdědil.

Velký vliv na Gogola měly v době jeho dětství pobyty u bohatého příbuzného D. P. Troščinského, který sloužil u carského dvora v Petrohradě a po čase se vrátil na svou usedlost na Ukrajinu. Malý Nikolaj tu poznal život plný přepychu, lesku a vybraných zábav, k nimž patřilo i pořádání divadelních představení. Nikolajův otec se tu uplatnil nejen jako autor divadelních her, ale i jako režisér a herec.

Už v dobách svých studií na lyceu pořádal Nikolaj, ovlivněn časem stráveným u Troščinského, se svými spolužáky domácí divadelní představení. Byl to chlapec sice neduživý, zato bystrý, vtipný a výmluvný. Ve studentském divadle se projevil jeho vynikající komický talent – hrál role starců a stařen.

Do dob studií spadají i první Gogolovy literární pokusy. Napsal několik balad, tragédií a se spolužáky začal vydávat školní časopis. Žádné z děl z této doby se však nedochovalo. Když nečekaně zemřel jeho otec, Nikolaj cítil potřebu postarat se o svou matku a sestry. Po dokončení studií

na lyceu se rozjel do Petrohradu. Literární tvorbu pokládal za pouhou zábavu – chtěl být v životě užitečný, chtěl se zastávat práv lidu, pracovat pro blaho Ruska a byl přesvědčen, že tak může činit pouze ve státní službě. Jeho rozčarování po příjezdu do Petrohradu bylo velké. Nemohl najít odpovídající práci.

Pod cizím jménem poslal jednu svou báseň do redakce časopisu Syn vlasti a ten ji otiskl. Po prvním malém úspěchu vydal Gogol vlastním nákladem pod pseudonymem básnickou idylu, která ovšem přinesla zdrcující kritiku. Gogol všechny výtisky spálil. Snažil se uchytit u divadla jako herec, hrál ale pouze maličké role.

Když konečně našel místo ve státní službě, byl velmi zklamaný. Pochopil, že úřednická, byrokratická práce nepřináší užitek ani státu, ani jemu samotnému. Vzpomínal na rodnou Ukrajinu. V roce 1831 vydal dílo, které mu přineslo první velký úspěch: cyklus ukrajinských povídek a pohádek Večery na samotě poblíž Dikaňky. Gogol získal místo učitele dějin, dával i soukromé hodiny ve šlechtických ústavách. A seznámil se s Alexandrem Sergejevičem Puškinem. Brzy se z nich stali přátelé.

V letech 1831–36 přálo Gogolovi štěstí. Zařadil se mezi známé spisovatele a napsal svá nejvýznamnější díla, mezi která patří některé z budoucích Petrohradských povídek (kj. Bláznovy zápisky, Podobizna, Nos), novela Taras Bulba a divadelní hra Revizor (další dvě z trojlístku jeho často inscenovaných divadelních her – Ženitba a Hráči - jsou z roku 1842). Začal též psát první kapitoly svého nejslavnějšího díla – satirického románu Mrtvé duše.

Díky protekci získal Gogol místo lektora dějin na petrohradské univerzitě. Jak se ukázalo, byl to chybný krok. Jeho vzdělání nebylo pro tuto práci dostačující, vědecká veřejnost nechápala, jak je možné, že místo na univerzitě získal člověk, který se zatím proslavil jen několika málo literárními díly. Gogol se místa na univerzitě vzdal.

Brzy se objevila další nepříjemnost: Gogolovi nebyly nakloněny tři nevlivnější tehdejší literární časopisy. Jeho příznivci za něj sice bojovali, proti třem mocným redaktorům však neměli šanci. Jednoho významného zastánce ale Gogol přeci jen našel: významného ruského literárního kritika, publicistu a filozofa V. G. Bělinského.

Kritiku svého díla Gogol špatně snášel. Na nějakou dobu opustil Rusko a cestoval po Evropě (Německo, Švýcarsko, Francie, Itálie). V Paříži ho bolestně zasáhla zpráva o Puškinově smrti. O několik let později zemřel další jeho dobrý přítel. Byly to okolnosti, které posílily neblahé genetické

dědictví po matce. Gogolův psychický stav se zhoršoval. Stále ale pracoval na dokončení románu Mrtvé duše.

Po nepříjemných peripetích s moskevskou cenzurou se v roce 1841 konečně podařilo, díky přičinění Bělinského, román vydat v Petrohradě. Gogol byl ale tak psychicky vyčerpán, že nepočkal na reakce kritiky a čtenářů a opět odcestoval do ciziny. Připravil se tak o požitek z obrovského nadšení, s jakým byla kniha přijata.

Duševní nemoc útočila čím dál silněji. Gogol se utekl k četbě náboženských knih a začal psát mravokárné dopisy svým věrným přátelům. Zatímco se všichni těšili na druhý díl Mrtvých duší, Gogol si od přátel vyžádal vrácení oněch dopisů a vydal je pod názvem Vybraná místa z korespondence s přáteli. Přátelé a příznivci si Gogola vážili pro jeho kritický přístup ke všem nešvarům společnosti, pro nesmiřitelnost, ostrost a přesné zacílení jeho satirických výpadů. Proměnu, která se s ním odehrála, nikdo nechápal. Z přátel se začali stávat nepřátelé. Pobouřen byl i Bělinskij.

Gogol začal opět pracovat na druhém dílu Mrtvých duší. Duševní rovnováhy chtěl nabýt cestou do Svaté země, ani návštěva Jeruzaléma mu však nepřinesla úlevu. Už dokončený druhý díl v jednom ze záchvatů zlé nemoci spálil. Nedlouho poté, 5. března roku 1852, Nikolaj Vasiljevič Gogol, po těžkém nervovém záchvatu, zemřel.

Revizor

V dubnu roku 1836 měla na jevišti petrohradského divadla premiéru nejvýznamnější z Gogolových divadelních her. Hra, která je řazena mezi nejstěžejnější díla světové dramatiky: Revizor.

Satirická pětiaktová komedie se odehrává v jistém bezvýznamném ruském malém městě (pravděpodobně Kursk). Námět hry si Gogol vypůjčil od svého přítele Puškina, kterému se dokonce také jednou přihodilo, že byl omylem pokládán za Revizora. Několik her na podobné téma již existovalo, žádná však zdaleka nedosahovala takových kvalit jako Gogolův Revizor.

Je nutné podotknout, že v době, kdy Gogol psal svou hru, prožívali strach z „revizorů“ i skuteční hejtmanové, soudcové a ostatní hodnostáři. Když car Mikuláš I. potlačil spiknutí Děkabristů (1825), nastolil přísné poměry. Cenzura byla tvrdá, tajná policie mocná, byrokracie rozbuželá. Není divu, že v takových podmínkách patřilo úplatkářství k běžným praktikám i mezi vysokými státními úředníky.

Krátce po petrohradské premiéře byla hra Revizor uvedena i v Malém divadle v Moskvě. Část publika byla rozhořčena, dotčena. „To všechno je nesmysl, pomluva, fraška!“ Inu, potrefená husa...

Jak reagovalo publikum mladé, lidé nespokojení s poměry, které v Rusku vládly, dokládají slova jednoho z diváků: „Někteří z nás viděli tenkrát na scéně také Revizora. Všichni byli nad-

šení, jako vůbec všechna tehdejší mládež. Druh druhu potom nazpaměť opakovali – opravující a doplňující se navzájem – celé scény, dlouhé dialogy z této komedie. Doma nebo na návštěvách nám bylo zhusta horlivě se přít se staršími (a mnohdy, bohužel, ani ne staršími) lidmi, kteří se mrzeli na novou modlu mládeže a kteří se ujišťovali, že u Gogola neexistuje žádná realita, že všechno je jeho vlastní výmysl a karikatury, že takoví lidé na světě vůbec neexistují, a existují-li, že jich je mnohem méně v celém městě než u Gogola v jedné komedii. Půtky byly ohnivé, dlouhé, až pot vystupoval na lících i dlaních, až oči sršely a tlumeně se rozhořovalo záští nebo pohrdání – ale starci nemohli změnit v nás ani čářečky a naše fantastické zbožňování Gogola se rozrůstalo stále šíř a hloub.“

„Nikdy ještě nikdo před Gogolem nepředvedl na materiálu ruského úřednictva takový kurs patologické anatomie. Se smíchem, bez milosti proniká do nejtajnějších záhybů této nečisté a zlé duše. Gogolova komedie Revizor je nejstrašnější zpovědí současné Rusi.“

(Bohumil Mathesius: *Básníci a buřiči*, Praha 1975, Michal Bašmak: *Gogol*, Praha 1947)

N. V. Gogol: „V Revizorovi jsem se snažil vykreslit všechno zlo v Rusku, které jsem poznal, všechno bezpráví, které se tu děje a možnost všemu tomu se zasmát.“

HEJTMAN: Sláva na výsostech! Bere peníze... Teď už to snad půjde hladce.

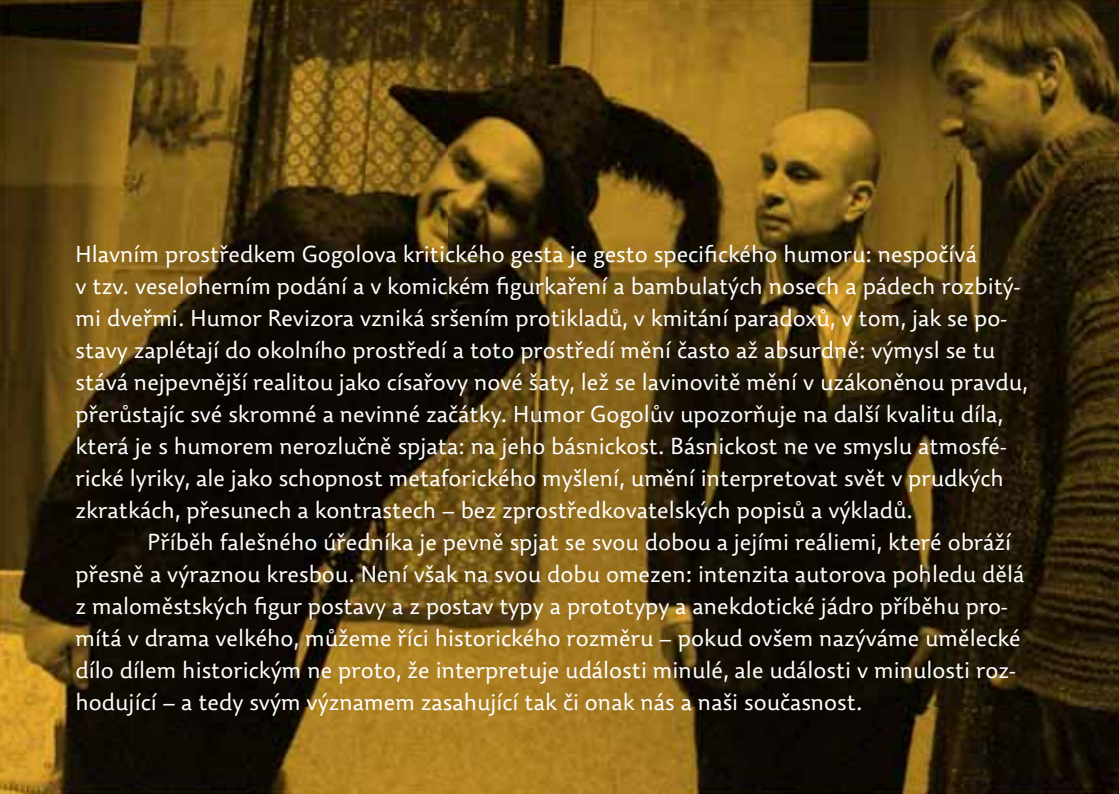
Korupce a úplatkářství

Termín KORUPCE je latinského původu a vychází ze slovního základu *rumpere*, tj. zlomit, rozlomit, přetrhnout. Latinský výraz *corruptus* znamená následek určitého nekalého jednání, v překladu pak má několik výrazů: znečištěný, zkažený, zvrácený, mravně zvrácený, zvrhlý, podplacený.

V běžném, obecném slova smyslu lze korupcí označit jednání, kterým se na určitou osobu působí různými prostředky, zpravidla prostými přímého fyzického násilí, aby osoba jednala buď proti dobrým mravům, nebo proti svým úředním nebo morálním povinnostem.

Korupci je přisuzován atribut „nemoci společnosti“ se zhoubnými účinky. Lze ji označit jako nemoc bez hranic s výrazným nadnárodním charakterem, neboť neuznává hranice, státní suverenitu, společenské systémy, nezastaví se ani před stranickými ideologiemi, nezastaví ji politické strany, nezastaví se před represí. Její univerzální síla a „ideologické motto“ je vyjádřeno ve rčení: „Každý je úplatný, záleží jen na výši nabízené částky a okolnosti, za které je nabízena.“ To se dá zjednodušeně říct i tak, že v každém z nás je skryt určitý korupční potenciál, který číhá na příležitost, aby se projevil. To by ovšem znamenalo, že před korupcí není úniku a nikdo z nás se před ní nemůže cítit bezpečný. Korupce tak narůstá do obludnosti, všudypřítomnosti a všemocnosti. Vyskytuje se na všech kontinentech, ve všech společenských systémech a co více, ve všech historických údobích.

(Jan Chmelík, Zdeněk Tomica: *Korupce a úplatkářství*, Praha 2011.)

Hlavním prostředkem Gogolova kritického gesta je gesto specifického humoru: nespočívá v tzv. veseloherním podání a v komickém figurkaření a bambulatých nosech a pádech rozbitými dveřmi. Humor Revizora vzniká sršením protikladů, v kmitání paradoxů, v tom, jak se postavy zaplétají do okolního prostředí a toto prostředí mění často až absurdně: výmysl se tu stává nejpevnější realitou jako císařovy nové šaty, lež se lavinovitě mění v uzákoněnou pravdu, přerůstajíc své skromné a nevinné začátky. Humor Gogolův upozorňuje na další kvalitu díla, která je s humorem nerozlučně spjata: na jeho básnickost. Básnickost ne ve smyslu atmosférické lyriky, ale jako schopnost metaforického myšlení, umění interpretovat svět v prudkých zkratkách, přesunech a kontrastech – bez zprostředkovatelských popisů a výkladů.

Příběh falešného úředníka je pevně spjat se svou dobou a jejími reáliemi, které obrází přesně a výraznou kresbou. Není však na svou dobu omezen: intenzita autorova pohledu dělá z maloměstských figur postavy a z postav typy a prototypy a anekdotické jádro příběhu promítá v drama velkého, můžeme říci historického rozměru – pokud ovšem nazýváme umělecké dílo dílem historickým ne proto, že interpretuje události minulé, ale události v minulosti rozhodující – a tedy svým významem zasahující tak či onak nás a naši současnost.

Městečko, v němž se náš příběh odehrává, není kuriozitou, výjimečně potrhlym kocourkovem. Je to nepochybně prvotřídní zapadákov: „Vezmi si koně a zkus, jestli za tři roky narazíš na nějaký stát“ – říká sám hejtman o svém království. Ale tato superprovincie je výhodná pro Gogolův záměr: vzniká jí z hlediska literárního postupu jakýsi „umělý“, laboratorně čistý terén, v kterém lze bez rušivých zásahů pěstovat a vyvíjet určité kultury, určité společenské jevy. Zlo, které je terčem autorova kriticismu, nebují na kraji světa, ale pracuje v klimaticky výhodných podmínkách a samo si svět tvoří, je mikrokosmem, modelově vypouklou kapkou vody, obražející „vesmír“. Struktura tohoto městečka není strukturou zapomenuté enklávy, kde se poloilegálně zmocnil vlády vykořisťovatelský gang a infikuje klidný a slušný povrch podhoubím neřádu. Městečko samo je tímto neřádstvím, jeho metaforickým ztělesněním a výtvozem. Není tu nic mimo toto neřádstvo. Ale to je ovšem dokonale proorganizováno, udržuje se v rovnováze vlastními složitými vztahy a závislostmi, krátce – má svůj řád. Je to pro nás řád naruby, ale řád.

(Jan Grossman: Revizor, program k inscenaci DVÚ Hradec Králové, in: Jan Grossman: Texty o divadle)

**Od slova lživého vzdálíš se.
Aniž bráti budeš darů, nebo dar oslepuje
i prozřetelné, a převrací slova spravedlivých.**

Ex. 23, 7-8

SOUDECE: On je hřích a hřích. Já to říkám otevřeně: úplatky беру. Ale jaké úplatky? Štěňátka.

HEJTMAN: Štěňátka neštěňátka, úplatek je úplatek.

Dějiny korupce a úplatkářství: nejhorší skandály v historii

Korupce je fenomén, který souvisí s civilizací – neexistovala větší organizovaná kultura, která by našla způsob, jak se s ní vypořádat. Dárky mocným zpočátku patřily ke kultuře – lidé si za ně kupovali přízeň vlivným. Ale jak rostl majetát vládce a zejména jeho propojení s božskými principy, potřebovali starověcí panovníci dokázat, že spravedlnost pro ně znamená víc než dary. Právě náboženské zákony jako první odsoudily přijímání úplatků.

Ve Starém zákoně, v knize Exodus, najdeme první varování před úplatkářstvím: „Nepřijmeš úplatek, neboť úplatek oslepuje ty, jež vidí, a podvrací jednání spravedlivých.“ Ze starověku však máme i jiné důkazy o boji s korupcí, převážně archeologické. Například na asyrských hlíněných tabulkách byla nalezena jména, která označovala zkorumpované úředníky. Nejstarším zákoníkem, který přijímání úplatků nějak trestal, byl ten vytvořený egyptským králem Haremhebem kolem roku 1320 před naším letopočtem. Zdůrazňoval, že jakéhokoliv soudce, který by přijal úplatek, čeká přísný trest. Zřejmě však tento zákon, s jakkoli dobrými úmysly, moc nefungoval – v dalších staletích se totiž korupce rozšířila do celého světa.

Úplatky jdou do Evropy

Řecký historik Pausanius tvrdil, že před začátkem olympijských her museli všichni účastníci přísahat nad kančí kožešinou, že budou dodržovat pravidla, aby předcházeli úplatkům. Zjevně to však nefungovalo: roku 332 př. n. l. prý pětibojař Callipus z Athén uplácel své soupeře. Aféra to byla zřejmě velice vážná, Athéňané kvůli ní nakonec odstoupili z her. Korupce byla součástí olympijských her po staletí, a dokonce vedla k jejich zániku. Když je nechal roku 394 římský císař Theodosius zrušit, byl jeho hlavním argumentem, kromě brutality her, také všudypřítomný systém úplatků, jenž o vítězi rozhodoval častěji než svaly.

Dá se říci, že čím se stával stát složitějším, tím více byla korupce vidět, a tím víc také lid frustrovala. Získával pocit, že politici jdou jen za vlastními zájmy, nikoliv za zájmy lidu. V antickém Římě, kde lid rozhodoval o bytí a nebytí panovníka, si museli úředníci dávat na korupci velký pozor.

Nejslavnější korupčník

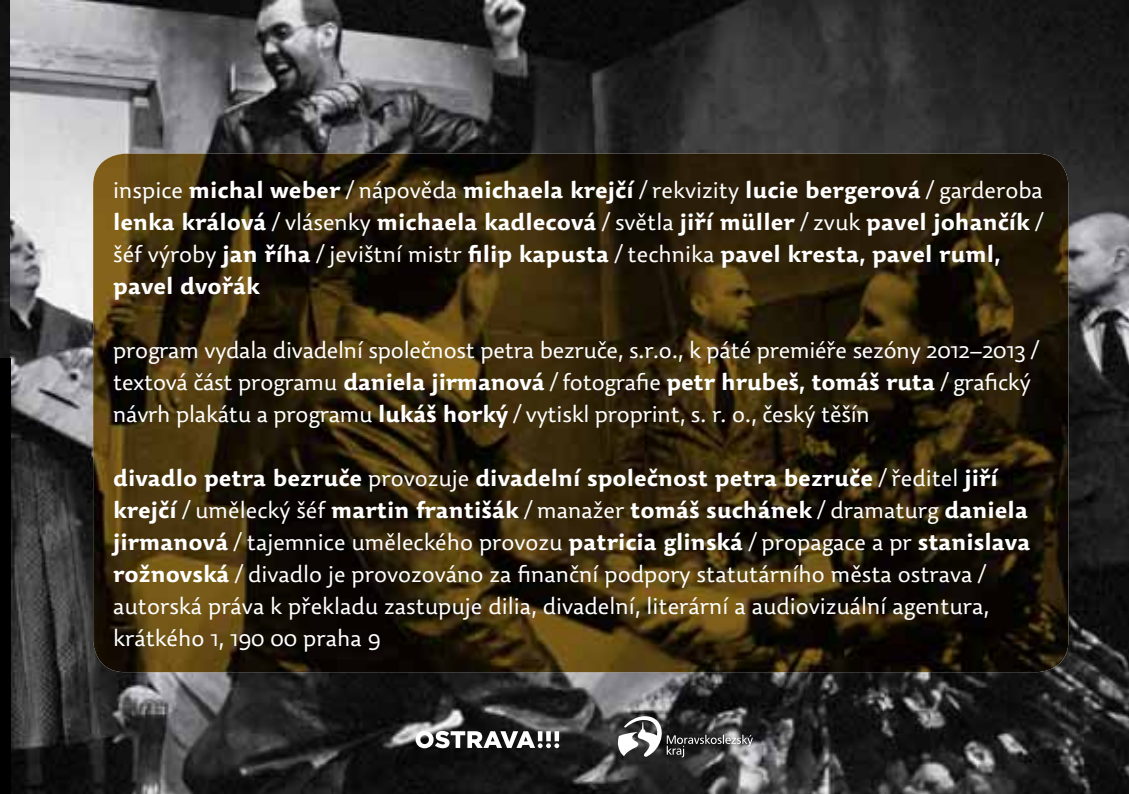
Z korupce bylo obviněno mnoho mužů, které dnes pokládáme za úctyhodné. Jedním z nich byl slavný právník Francis Bacon – lord kancléř na dvoře krále Jakuba I. Přijímání úplatků se mu stalo osudným; šlechtici ho obvinili, že v nejvyšší státní funkci bere úplatky za přidělování vlivných úřadů. Přestože byl dobrým přítelem krále, soudu neušel. A trest, který dostal, byl tvrdý i podle dobových měřítek: byl odvolán z úřadu kancléře a uvězněn v londýnském Toweru. Kromě toho musel zaplatit pokutu 40 000 liber a přišel o veškeré veřejné funkce i pocty. A ještě něčím se Bacon lišil od mnoha současných korupčníků – trest přijal, pokutu zaplatil a už nikdy do parlamentu nevstoupil.

Angličané měli s korupcí spoustu zkušeností, proto se boj proti korupci stal jednou z priorit i v Severní Americe. Když vznikaly Spojené státy, otcové zakladatelé byli první, kdo dal přímo do ústavy státu zmínku o korupci – a ve velmi důležité části. Právě korupce totiž může být jednou z mála příčin, proč může být americký prezident odvolán z funkce: „Prezident, viceprezident a všichni úředníci Spojených států musí být zproštěni funkcí, budou-li obžalováni a usvědčeni z velezrady, úplatkářství nebo z jiných těžkých zločinů a trestných činů.“

V druhé polovině 20. století se korupce stala s rostoucím mezinárodním trhem nadnárodním problémem – a tak ji začaly řešit mezinárodní organizace. Ani to však nezabránilo, aby případů korupce nepřibývalo. A to v míře mnohem větší, než bylo dříve obvyklé.

(national-geographic.cz)

inspice **Michal Weber** / nápověda **Michaela Krejčí** / rekvizity **Lucie Bergerová** / garderoba **Lenka Králová** / vlásenky **Michaela Kadlecová** / světla **Jiří Müller** / zvuk **Pavel Johančík** / šéf výroby **Jan Říha** / jevištní mistr **Filip Kapusta** / technika **Pavel Kresta, Pavel Ruml, Pavel Dvořák**

program vydala divadelní společnost Petra Bezruče, s.r.o., k páté premiéře sezóny 2012–2013 / textová část programu **Daniela Jirmanová** / fotografie **Petr Hrubeš, Tomáš Růta** / grafický návrh plakátu a programu **Lukáš Horký** / vytiskl proprint, s. r. o., český Těšín

Divadlo Petra Bezruče provozuje **Divadelní společnost Petra Bezruče** / ředitel **Jiří Krejčí** / umělecký šéf **Martin Františák** / manažer **Tomáš Suchánek** / dramaturg **Daniela Jirmanová** / tajemnice uměleckého provozu **Patricia Glinská** / propagace a PR **Stanislava Rožnovská** / divadlo je provozováno za finanční podpory statutárního města Ostrava / autorská práva k překladu zastupuje Dilia, divadelní, literární a audiovizuální agentura, krátkého 1, 190 00 Praha 9

OSTRAVA!!!

Moravskoslezský kraj

